

L'ensenyament agrícola a Catalunya (1912-1939)¹

per Josep Casanovas i Prat

Professor de la Universitat de Vic

En el primer terç del segle xx, l'establiment d'un sistema d'ensenyament agrícola a Catalunya, destinat a formar experts en noves tècniques agrícoles, va ser un dels factors que va contribuir a la transformació de l'agricultura i la ramaderia catalanes.² El desenvolupament del sector agrari exigia la formació d'un entramat productiu, comercial, institucional i associatiu, dins del qual hi havia les escoles agràries.³ A Catalunya, l'Escola Superior d'Agricultura va ser el principal centre que va intentar cobrir les necessitats de formació, experimentació, difusió i assistència tècnica que tenien l'agricultura i la ramaderia. El nostre objectiu fonamental és analitzar aquesta escola i l'ensenyament agrícola a Catalunya en el seu període inicial, per poder explicar perquè institucions públiques com les diputacions provincials, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya van bastir un sistema d'ensenyament agrícola propi, diferenciat del que havia organitzat el govern central.

Els orígens

Les primeres escoles agrícoles destinades a la formació de tècnics especialitzats en agricultura i ramaderia van aparèixer a Catalunya a cavall del segle xix i xx. Els orígens de l'ensenyament agrícola a Catalunya es remunten, però, a mitjan segle xix, quan es van crear centres agrícoles de tipus professional, dedicats a formar treballadors agrícoles i només en una petita mesura tècnics agraris. Les primeres escoles agrícoles formaven part de les granges experimentals, creades

1. Aquest article resumeix un dels principals aspectes de la meua tesi *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya* (Universitat de Barcelona, 1996).

2. Per a un estudi ampli sobre aquesta transformació vegeu la tesi de J. PUJOL, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1988.

3. D. GALLEGO, «De la naturaleza de la sociedad y del cambio técnico: El sector agrario español durante el siglo xix y el primer tercio del xx», *Noticiario de Historia Agraria* 9, 1995, 182.

pel Govern espanyol amb la voluntat d'organitzar una estructura de serveis agrícoles present a totes les províncies espanyoles.

Des de mitjan segle XIX, el govern de l'Estat va crear granges agrícoles experimentals a diferents llocs d'Espanya. A Catalunya, la primera granja experimental va ser establerta a Barcelona el 1854, era el primer centre destinat exclusivament a qüestions agrícoles que centrava l'atenció en l'ensenyament, abans només hi havia hagut estudis d'agricultura en centres dedicats a altres matèries, com els estudis d'agricultura organitzats per la Junta de Comerç de Barcelona. L'any següent, el 1855, es va crear una altra granja experimental a Catalunya, concretament al municipi de Fortianell (Baix Empordà). Tot i que també realitzaven funcions d'experimentació i assessorament tècnic, bona part de l'activitat de les granges experimentals es va centrar en la formació agrícola de tipus pràctic, eren granges-escola.

El funcionament de les granges experimentals va quedar molt limitat per les restriccions econòmiques i perquè no es va estendre per tot el territori de l'Estat. Sobre el paper s'havia de crear una granja agrícola experimental a cada província, però a la pràctica això no es va arribar a complir mai. A Catalunya, les províncies de Lleida i Tarragona no van disposar de la corresponent granja-escola oficial. Les granges agrícoles van tenir dificultats per al seu manteniment, la qual cosa va provocar que en alguns períodes tinguessin una activitat molt reduïda. Les queixes per falta de recursos per a realitzar els projectes previstos eren habituals.⁴ El seu manteniment econòmic depenia en bona part de les aportacions d'ajuntaments i diputacions provincials, institucions que en determinats moments van restringir o eliminar les seves subvencions a les granges agrícoles. La granja-escola de Fortianell era una càrrega pesada per a la Diputació de Girona, que va deixar de subvencionar-la a partir de 1865, aleshores la granja agrícola va passar a dependre d'una congregació religiosa, que la van convertir en el col·legi de Sant Josep, també dedicat a l'ensenyament agrícola de tipus elemental.⁵

Durant molts anys, la granja experimental de Barcelona va oferir estudis de pràctica agrícola i ramadera en règim d'internat, per a nois de 14 a 16 anys. A més d'ensenyar procediments per treballar al camp, els estudis agrícoles tenien una missió educativa més general, que contemplava una formació més àmplia que la pràctica agrícola.⁶ Hi havia estesa la idea en alguns sectors socials que els valors del món rural eren millors que els del món urbà, que la proximitat amb la naturalesa de l'agricultura era més saludable que el medi industrial. L'objectiu de donar uns ensenyaments tècnics en agricultura quedava condicionat per una funció social, cosa que provocava que a part d'alguns fills d'agricultors,

4. Vegeu per exemple J. TRISTANY Y SERRET, *Memoria leída por el Director de la Granja Experimental de la provincia de Barcelona en la inauguración del 4º curso trienal de alumnos agricultores prácticos*, Barcelona, 1866, 3-13.

5. *Reseña histórica y descriptiva de la Granja-Escuela de la provincia de Gerona*, Figueres, 1865.

6. *Reglamento para los alumnos cultivadores prácticos de la Granja Esperimental [sic] de Barcelona*, Barcelona, 1862, 5-11.

bona part dels alumnes de les escoles de les granges agrícoles procedien de cases de caritat.

Entre la iniciativa estatal i privada

Els orígens de l'ensenyament agrícola a Catalunya van estar vinculats a institucions públiques, van ser una iniciativa estatal que van comptar amb el suport de diputacions provincials i ajuntaments. Com en aquelles primeres experiències, a Catalunya la intervenció pública va ser present en bona part de les iniciatives relacionades amb l'ensenyament agrícola, tret que va ser general en la majoria de països europeus.⁷

En el cas català, hem de distingir entre les iniciatives estrictament estatals i les que van sorgir de les institucions públiques catalanes, com les diputacions provincials, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. Van ser aquestes últimes institucions les que van promoure el principal sistema d'ensenyament agrícola de Catalunya, que va girar al voltant de l'Escola Superior d'Agricultura, però paral·lelament també van existir tot un altre conjunt d'iniciatives estatals i privades en el camp de l'ensenyament agrícola. Sense voluntat de ser completament exhaustius, tractarem resumidament algunes de les principals experiències en ensenyament agrícola que hi va haver a Catalunya, que van ser privada o estatal, aquestes últimes normalment comptaven amb la participació de les institucions locals i provincials.

Dins de la iniciativa privada cal destacar la creació l'any 1896 de la Reial Escola d'Avicultura, que encara existeix actualment. De caràcter particular, va ser fundada a Arenys de Mar per Salvador Castelló, especialitzat en zootècnia a Gembloux (Bèlgica), va ser una personalitat mundial en el camp de l'avicultura. El cas de la Reial Escola d'Avicultura és únic, no trobem gaires experiències similars en aquest sentit. Encara que aquest centre tenia cert reconeixement oficial, era privat i la seva organització i èxit només s'explica per la capacitat de Salvador Castelló, sumat al creixent interès que va prendre l'avicultura a principis del segle xx.

L'ensenyament agrícola per a noies també va merèixer l'atenció d'alguns particulars i congregacions religioses, si bé no es va arribar a consolidar a Catalunya un sistema sòlid d'ensenyament per a noies de pagès. Coneixem l'existència, cap allà el 1910, d'una escola agrària per a noies a la finca d'Ignasi Girona del Castell del Remei (Urgell), també dels reiterats intents de Lluís Arumí per copiar el model dels centres belgues d'aquest tipus i establir una escola per a noies a la comarca d'Osona.⁸ Per a nois sí que van funcionar amb més èxit escoles agràries regentades

7. La participació estatal en la transformació de l'agricultura és destacada per D. GRIGG, *The transformation of agriculture in the West*, Oxford, Blackwell, 1992, 124-125.

8. V. SERRA BOLDÚ, «L'escola menagera agrícola Santa Agna del Castell del Remei», *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1915, 342-345. L. ARUMÍ, *Escoles ménagères agricoles para noyes de pagés*, Barcelona, 1913.

per religiosos, ja hem esmentat més amunt el cas del Col·legi Sant Josep de Fortianell i també va ser important el Col·legi d'Orfes de Sant Julià de Vilatorrada (Osona), creat el 1897 i dedicat a l'ensenyament agrícola per a nens orfes. Aquest tipus de centres, tant per a nois com per a noies, funcionaven en règim d'internat, eren escoles professionals que oferien ensenyaments molt pràctics. A més d'estudiar agricultura, tenien altres objectius educatius, funcionaven com a reformatoris de tipus social, havien de formar dins la moral catòlica alumnes sovint conflictius, partint de la base que el món rural estava dominat per una gran religiositat.

Amb funcions d'ensenyament agrícola, es van organitzar nombrosos cursos pràctics i conferències per tot Catalunya, encara que no es va arribar a formar escoles. Destaca en aquest sentit el paper que van jugar nombroses associacions agrícoles, com cambres i sindicats agraris, que van facilitar l'extensió per tot Catalunya de cursos i conferències agràries. Una de les primeres associacions que va realitzar cursos i conferències va ser l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que des del 1861 subvencionava cursos i conferències als locals de l'entitat a Barcelona i en diverses delegacions territorials.⁹ Però l'intent més important d'organitzar un sistema general de cursos d'agricultura, repartits per diferents punts de la geografia catalana, va correspondre a la Càtedra d'Agricultura Ambulant Pere Grau, creada l'any 1906 amb els objectius d'organitzar conferències de caràcter pràctic i experiments agrícoles per tot Catalunya.¹⁰ La Càtedra Pere Grau va ser un important intent d'introduir a Catalunya l'ensenyament ambulant de l'agricultura, tal com s'havia fet amb èxit en altres països, especialment a Itàlia. La càtedra tenia el nom del seu fundador, Pere G. Maristany, estava vinculada als Estudis Universitaris Catalans, una institució que pretenia ser l'alternativa a la universitat oficial. Des del 1908, la Diputació de Barcelona va col·laborar econòmicament en la Càtedra Pere Grau. Amb el temps, les funcions d'extensió agrària les van realitzar altres institucions dependents de la Diputació de Barcelona, com l'Escola Superior d'Agricultura i la Càtedra Pere Grau va desaparèixer.

Deixant les iniciatives particulars per entrar en les de caràcter estatal, hem d'assenyalar que aquestes van ser presents al llarg de tots aquells anys, si bé no van arribar a tenir l'abast previst en els seus projectes. Des del govern central no es va ser capaç d'organitzar un sistema d'ensenyament agrícola complet per a Catalunya que satisfés totes les necessitats d'ensenyament agrícola. Aquestes limitacions eren destacades des d'organismes oficials relacionats amb l'agricultura, quan consideraven molt reduït el nombre d'institucions d'ensenyament i experimentació agrícoles.¹¹ No obstant això, no hem de menystenir la intervenció estatal en l'organització de l'ensenyament agrícola a Catalunya. A més dels estudis

9. M. CAMINAL, «Activitats agronòmiques de l'IACSI per a la regeneració de l'agricultura catalana del vuit-cents», *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, 1991, 17-28.

10. P. G. MARISTANY, «Càtedra d'Agricultura», *Estudis Universitaris Catalans*, 1907, 27-29. Vegeu també J. PLANAS, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo editorial, 1994, 123-130.

11. Consejo Provincial de Agricultura y Ganadería de Barcelona, *Instituciones de enseñanza y experimentación agrícolas necesarias en la provincia*, Barcelona, 1910.

que van oferir les granges experimentals ja tractats, a principis del segle xx, dependents també de l'administració central, es van formar unes estacions agronòmiques, que entre les seves funcions també van oferir ensenyaments agrícoles.

Bona part de les estacions agronòmiques de Catalunya van ser un fracàs, només van existir sobre el paper o van tenir una activitat reduïda. La falta de recursos i personal va donar poca vida a les estacions agropecuàries, que normalment es van convertir en centres de pas d'enginyers agrònoms, que treballaven momentàniament en una estació agronòmica a l'espera d'escalar dins el cos de funcionaris i d'obtenir una destinació millor. De tota manera, hi va haver notables excepcions, com és el de les estacions enològiques de Vilafranca del Penedès (1902) i Reus (1905).¹² Ambdues institucions van ser dirigides en els seus orígens per Claudio Oliveras, enginyer agrònom, destacat especialista en el camp de la viticultura. Aquests dos centres van oferir estudis de diferents nivells sobre viticultura i enologia. Concretament, entre l'any 1913 i el 1932, 2.339 alumnes de tot Espanya i algun de l'estranger havien assistit a cursos de viticultura i enologia a Vilafranca del Penedès.¹³

No podem deixar de reconèixer la importància de les iniciatives particulars i estatals en el camp de l'ensenyament agrícola, però va ser la Diputació de Barcelona primer i la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya més endavant, des d'on es va articular unes escoles agràries per Catalunya amb voluntat de cobrir totes les necessitats que en relació a l'ensenyament tenia el sector agrari català.

L'Escola Provincial d'Agricultura

A finals del segle XIX hi va haver diversos intents d'establir uns estudis de perit agrícola a Catalunya, que finalment van desembocar en la creació l'any 1898 de l'Escola Provincial d'Agricultura a Barcelona. D'aquesta manera als estudis de tipus professional i pràctic, que ja existien amb anterioritat, s'hi van sumar uns estudis de nivell superior, amb un caràcter molt més tècnic. L'objectiu dels estudis de perit agrícola no eren els de fomentar treballadors agrícoles, sinó que fonamentalment estaven destinats a preparar les persones que haurien de dirigir l'agricultura i la ramaderia a Catalunya. Amb l'Escola Provincial d'Agricultura es va materialitzar el pas d'un ensenyament professional a un altre de superior, anys després amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura es completaria aquell procés amb l'oferta d'estudis del nivell d'enginyer.

12. A SAUMELL, *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès entre els anys 1902 i 1922*, Universitat Pompeu Fabra, 1993. A. ARNAVÀT, *L'Estació Enològica de Reus*, E. GIRALT (còrd.) *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Barcelona, 1993, 213-223, vòl. I.

13. C. MESTRE ARTIGAS, *Estación de Viti-cultura y Enología de Villafranca del Panadés. Memoria de su funcionamiento en 1931 y 1932*, Vilafranca del Penedès, 1933, 34.

Com a antecedents de l'Escola Provincial d'Agricultura tenim la creació de l'Escola de Perits Agrícoles de Barcelona, creada l'any 1890 al recinte de la granja experimental de Barcelona. L'any 1887 el govern espanyol va organitzar escoles de perits agrícoles en unes poques ciutats de l'Estat, Barcelona en va quedar al marge en un primer moment. La Diputació de Barcelona va sol·licitar la creació d'una escola de perits agrícoles, aprofitant els avantatges que suposava l'existència d'una granja experimental a la ciutat de Barcelona, que va permetre l'obertura de l'Escola de Perits Agrícoles.

L'Escola de Perits Agrícoles va tenir una vida efímera. El 1893 el govern va suprimir totes les escoles de perits agrícoles de l'Estat, excepte la que hi havia a Madrid. El conseqüent tancament de l'Escola de Perits Agrícoles de Barcelona no va ser ben acollit a Catalunya, a través de la Diputació de Barcelona es va demanar recuperar els estudis de perit agrícola. El 1894, el Govern espanyol va permetre la creació de l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles de Barcelona que, finançada per la Diputació Provincial, va funcionar als mateixos locals on hi havia la Granja Experimental de Barcelona. La nova escola de perits tenia els mateixos plans d'estudis que l'escola de perits de Madrid, amb la intenció que així els estudis dels seus alumnes tindrien el mateix reconeixement oficial.¹⁴

El 1898, l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles va canviar de nom, per passar a denominar-se Escola Provincial d'Agricultura. D'aquesta manera es remarcava que era una institució mantinguda per la Diputació de Barcelona. El canvi de nom marca l'inici d'un procés de diferenciació entre les escoles agràries catalanes i les que depenien del Govern espanyol, que va seguir endavant en els anys següents. L'any 1902 es va ampliar el pla d'estudis dels perits de l'Escola Provincial d'Agricultura, de tal manera que no seguien els mateixos que l'escola de perits de Madrid, tal com havien fet fins aquell moment. Tot i els canvis, els títols de l'Escola Provincial d'Agricultura tenien un cert reconeixement oficial, de manera que els alumnes que acabaven els estudis podien fer algunes feines oficials, com la taxació de finques menors de 30 hectàrees, si bé no tenien els mateixos drets que els perits agrícoles de l'escola de Madrid.

Segons Pere J. Girona, professor de l'Escola Provincial d'Agricultura, els agricultors es van trobar durant molts anys amb la manca d'un centre d'ensenyament agrícola que garantís els extensos i variats coneixements que havien de tenir els agricultors moderns, perquè només hi havia un ensenyament molt elemental, o tot al contrari, els estudis d'enginyer agrònom eren inabastables per a la majoria de joves que sentien vocació per l'agricultura.¹⁵ L'Escola Provincial d'Agricultura, d'acord amb el mateix professor, tenia el mèrit d'haver sabut combinar els estudis teòrics amb els pràctics, evitant els ensenyaments excessivament teòrics i memorístics que dominaven en les escoles del moment.¹⁶

14. Granja experimental de Barcelona, *Reglamento de las Escuelas de Peritos y Capataces Agrícolas*, Barcelona, 1894, 1.

15. P. J. GIRONA, *La Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona*, Barcelona, 1909, 6.

16. *Ibid.*, 8-9.

L'any 1909, havien passat per l'Escola Provincial d'Agricultura 1.370 alumnes, per a realitzar estudis de perit agrícola, capatàs, apicultor, empeltador i altres.¹⁷ Cal precisar que segons les nostres estimacions, el nombre d'alumnes que van estudiar i acabar els estudis de perit agrícola abans del 1912, any de la desaparició del centre, no van arribar als 200. Molts d'aquests alumnes van tenir una intervenció destacada, ja sigui en la modernització de les explotacions agrícoles familiars, ja sigui al capdavant de diferents associacions agrícoles de Catalunya.¹⁸

El paper de la Diputació de Barcelona va ser fonamental per organitzar un sistema d'ensenyament agrícola a Catalunya. Aquesta institució provincial va canalitzar les demandes que hi havia d'organitzar i mantenir a Catalunya un centre docent dedicat a l'agricultura i la ramaderia. La Diputació de Barcelona va estar al darrera d'un conjunt d'escoles d'ensenyament agrícola que es van succeir les unes a les altres, les quals van ser el principal sistema d'ensenyament agrícola que es va organitzar a Catalunya.

L'Escola Superior d'Agricultura

UNA OBRA DEL CATALANISME

L'any 1912, la Diputació de Barcelona va transformar l'Escola Provincial d'Agricultura en l'Escola Superior d'Agricultura. La creació de l'Escola Superior d'Agricultura va representar la culminació d'un procés iniciat en els anys anteriors, destinat a organitzar unes escoles agrícoles que contemplessin tots els nivells d'ensenyament, des dels estudis més elementals fins als de grau superior. La nova escola va ser el primer centre d'ensenyament agrícola a Catalunya que va oferir estudis amb el grau d'enginyer, un fet important en la consolidació d'un sistema d'ensenyament agrícola propi, que permetria dirigir la transformació tècnica de l'agricultura i la ramaderia des de Catalunya, sense necessitat de dependre de les escoles estatals.

A nivell organitzatiu l'Escola Superior d'Agricultura va representar el trencament amb el sistema d'ensenyament agrícola estatal. Després d'anys d'intentar formar part de les escoles oficials del govern, la Diputació de Barcelona va decidir impulsar unes escoles agrícoles completament autònomes, que tenien com a capdavantera l'Escola Superior d'Agricultura. Per entendre aquesta singularitat

17. *Ibid.*, 48.

18. Alguns exemples són: Esteve Lamonte (secretari del Reial Sindicat de Regants de l'Ebre i de la Cambra Agrícola de Tortosa), Rossend Montada (secretari de la Cambra Agrícola de l'Empordà), Miquel Martí (director d'una fàbrica d'adobs), Pere Mir (dirigent del IACSI i de la Federació Agrícola Catalana-Balear), Josep M. Rivas (secretari de la Cambra Agrícola del Vendrell), Manuel Cazador (fundador de l'observatori meteorològic i del laboratori de Sant Julià de Vilatorrada), Joan Àngel Genís (director de la revista de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat), Josep Florensa (professor de l'Escola Provincial d'Agricultura, exdirector de la sucra de Vic), Climent Bonet (director de la revista del Sindicat Agrícola de la Bisbal), Pere Batlle (director d'uns coneguts viviers de ceps americans), etc. vegeu *Ibid.*, 48-51.

organitzativa, hem de tenir en compte l'ascens del catalanisme polític. Quan la Lliga Regionalista es va fer amb el control de la Diputació de Barcelona, la política d'aquesta institució va ser la de formar unes infraestructures de tipus estatal, entre les quals hi havia la creació d'una escola agrícola superior.¹⁹

Existeix una relació entre catalanisme i l'agrarisme sobre la qual encara falta aprofundir, el tema pràcticament només ha estat abordat a partir de personatges en els quals coincidí el seu interès per la transformació tècnica de l'agricultura i la seva adscripció dins els rengles del catalanisme conservador.²⁰ Aquesta relació no va ser només de coincidència, sinó que cal tenir en compte la realització d'una obra agrícola impulsada pel catalanisme, entre la qual va sobresortir la formació d'un sistema d'ensenyament agrícola o el foment de l'associacionisme agrari. L'Escola Superior d'Agricultura va ser una obra destacada del catalanisme conservador, impulsada des de les institucions que controlava i anhelada pels sectors agrícoles afins, tals com la Federació Agrícola Catalana-Balear, els membres de la qual es van felicitar quan es va inaugurar l'Escola Superior d'Agricultura perquè ja tenien una escola pròpia per als estudis d'enginyer agrícola.²¹

La creació de l'Escola Superior d'Agricultura es justificava des del catalanisme, amb l'argument que el govern central havia fracassat en el seu intent d'organitzar un sistema d'ensenyament agrícola eficaç, perquè les seves institucions agràries tenien dificultats de funcionament i perquè el sistema d'ensenyament de les seves escoles no era el més adequat per a les necessitats d'un país, que desitjava menys buròcrates i més tècnics que col·laboressin amb els agricultors. Davant aquestes mancances, s'imposava la necessitat de promoure una escola d'enginyers agrícoles pròpia, que havia de complir la funció que no feia el sistema d'ensenyament estatal. Cal tenir en compte que aquest discurs tenia certa base real, però, exagerat o no, el que hi havia darrera era la voluntat del catalanisme de formar una administració pública pròpia, que entre altres coses havia de tenir una escola d'enginyers agrícoles.

La Mancomunitat de Catalunya, creada el 1914 també per les demandes del catalanisme polític, va rebre a finals de 1918 el traspàs de l'Escola Superior d'Agricultura per part de la Diputació de Barcelona. El canvi de dependència no va afectar els objectius ni l'esperit que havien dominat en la formació de l'Escola Superior d'Agricultura, sinó que només cal entendre'l com el pas lògic per adequar l'escola dins de la nova realitat política i administrativa que s'estava formant. La Diputació de Barcelona va iniciar un conjunt de projectes que superaven el seu àmbit provincial, entre els quals hi havia l'Escola Superior d'Agricultura, que es van traspassar a la Mancomunitat de Catalunya.

Enric Prat de la Riba, quan era president de la Diputació de Barcelona, va encarregar directament l'organització de l'Escola Superior d'Agricultura a una

19. J. CASANOVAS, «L'ensenyament tècnic agrari i la Mancomunitat de Catalunya», *El Contemporani* 8, 1996, 25-31.

20. Un exemple en aquesta línia és el llibre de PLANAS, *Catalanisme i agrarisme...*,

21. Una carta de felicitació de l'any 1912 escrita per Ramon Ribas i Ribot, president de la Federació Agrícola Catalana-Balear, manifesta aquest sentiment entre els agricultors de la seva associació. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB), llig. Q-455/1.

persona de la seva confiança, que era Manuel Raventós. Ell era un propietari rural pròxim al catalanisme, que destaca per ser un dels introductors de la indústria del cava a Catalunya. Sota la seva direcció es va deixar de fixar en les escoles agrícoles que hi havia a Espanya, per agafar com a referència Europa.²² En aquells moments Bèlgica era vist com un país petit, similar a Catalunya, i amb un sistema d'ensenyament molt ben resolt amb les seves escoles a Gembloux, on sembla que va viatjar Manuel Raventós, encara que n'hem trobat evidències documentals. Eren unes escoles de referència, però també es tenia en compte l'experiència de centres d'ensenyament agrícola a França i Alemanya, on els alumnes estudiaven en explotacions agràries dependents del seu centre docent.

L'any 1915, l'enginyer agrònom Josep M. Valls va substituir Manuel Raventós en la direcció de l'Escola Superior d'Agricultura, fins aleshores n'havia estat el seu secretari. Josep M. Valls va ostentar aquest càrrec fins a finals de 1919, any en què va renunciar al càrrec. El seu substitut va ser Carles Pi i Sunyer, professor de la mateixa escola, que va ocupar la direcció fins el 1924. Més endavant Carles Pi i Sunyer va arribar a ser ministre de Treball i alcalde de Barcelona, la seva talla política i la vàlua professional dels altres dos directors que el van precedir és un clar signe de la importància que tenia l'Escola Superior d'Agricultura. Amb matisos diferents, tots tres directors van coincidir amb la seva ideologia catalanista, però només Carles Pi i Sunyer va ser el qui va fer carrera política.

UNS TÍTOLS I ESTUDIS PROPIS

El sistema d'ensenyament agrícola català no es va reduir només a una independència orgànica de les institucions del govern central, hi havia també la voluntat d'oferir uns estudis diferents que havien de tenir una aplicació pràctica i directa en l'agricultura i ramaderia catalanes. Mentre que de l'escola d'enginyers agrònoms de Madrid en sortien majoritàriament funcionaris estatals, que treballaven en diferents organismes de caràcter públic, a l'Escola Superior d'Agricultura no hi havia aquesta possibilitat, per falta de reconeixement dels seus títols, per això els seus alumnes s'havien de dedicar preferentment a activitats particulars. Eren dos models d'escola diferents, un formava tècnics per a l'administració pública i l'altre professionals particulars.

Una de les principals funcions de les escoles agrícoles de caràcter superior era la de formar enginyers per treballar en organismes oficials. A Catalunya aquesta possibilitat era molt limitada, perquè els títols de l'Escola Superior d'Agricultura no eren reconeguts per treballar en organismes estatals, dependents del Govern espanyol. El títol d'enginyer agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura era nou, tenia un nom expressament diferent, el d'enginyer agrícola en comptes d'enginyer agrònom, i no permetia treballar en càrrecs públics de l'administració central. Amb

22. Per a més detalls sobre el sistema d'ensenyament superior d'agricultura a Europa vegeu Bureau International du Travail, *L'enseignement professionnel agricole*, Ginebra, 1929, 173 i següents.

aquest nom diferent i limitacions del títol, es pensava evitar una reacció corporativista dels enginyers agrònoms, un influent col·lectiu que s'oposava a l'obertura d'una escola agrícola de grau superior a Catalunya.

Amb la concessió d'un títol diferent, l'Escola Superior d'Agricultura deixava la pràctica habitual en el passat dins de les escoles de la Diputació de Barcelona, la de copiar els mateixos plans d'estudi que les escoles estatals, per mirar d'aconseguir que els seus títols donessin dret a certes feines de tipus oficial. L'alternativa era aconseguir un prestigi per a l'Escola Superior d'Agricultura a base d'oferir uns estudis que tinguessin una aplicació pràctica i efectiva en la millora tècnica de l'agricultura i la ramaderia catalanes.

L'objectiu de l'Escola Superior d'Agricultura era el de «formar els elements directors del nostre país», tal com deia un programa informatiu del centre.²³ Aquests elements directors havien de treballar en càrrecs oficials, però també havien de dirigir les explotacions agràries i sindicats agrícoles de Catalunya. Només una petita part de les persones que van estudiar a l'Escola Superior d'Agricultura van poder accedir a treballar en organismes oficials, dependents de les diputacions provincials, la Mancomunitat o la Generalitat de Catalunya. A mesura que aquestes institucions van crear organismes tècnics agrícoles, per als quals feien falta especialistes, antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura van ocupar càrrecs, però les possibilitats de treballar en càrrecs oficials es van limitar a la mateixa Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics d'Agricultura, aquests últims creats per la Mancomunitat de Catalunya el 1917.

L'Escola Superior d'Agricultura va tenir com a estudiants molts fills de propietaris rurals interessats en modernitzar les seves explotacions agràries. Carles Pi i Sunyer, director de l'Escola Superior d'Agricultura, afirmava l'any 1922 que un «Bon nombre d'alumnes de l'Escola, (...) provenen de famílies amb propietat agrícola, i el seu objecte en seguir els estudis empresos, ha estat dedicar la seva activitat i intel·ligència a l'explotació pròpia».²⁴ Encara que també hi havia alumnes que no procedien del món rural, l'Escola Superior d'Agricultura va ser una escola d'hereus, tal com se l'anomenava de forma popular. L'Escola Superior d'Agricultura va omplir el buit que hi havia d'un ensenyament superior, destinat fonamentalment a fills de propietaris agrícoles, que s'havien d'ocupar de la direcció de les seves explotacions particulars.²⁵

Els tipus d'estudis que ofería l'Escola Superior d'Agricultura tenien una orientació pràctica, però a la vegada també hi havia una voluntat de formar especialistes en determinades matèries agrícoles i ramaderes, la qual cosa exigia un nivell d'ensenyament molt específic, amb un alt component de formació científica. Combinar els estudis pràctics i científics no va ser senzill, hi va haver diferents plans d'estudis i reformes per adaptar els ensenyaments de l'Escola Superior d'Agricultura a aquesta voluntat. Encara que va existir certa confusió a nivell

23. Escola Superior d'Agricultura, *Follet d'informació nombre 2*, Barcelona, 1913, 7.

24. C. PI I SUNYER, *Els avantatges de la intervenció tècnica a l'agricultura*, Barcelona, 1922, 6.

25. En l'apartat sobre els enginyers agrícoles hi trobareu el resum de les dades sobre les ocupacions professionals dels alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura i a l'annex final hi ha detallats els seus noms, promoció, residència i ocupació.

d'estudis, els resultats van ser positius, en el sentit que de l'Escola Superior d'Agricultura tant en van sortir alumnes que es van dedicar a la pràctica agrícola més general, fins els que es van especialitzar en aspectes concrets. De fet, la figura més estesa va ser la de l'enginyer agrícola dedicat a la pràctica a un determinat producte agrícola, com cereals, vinya i fruita, o a la ramaderia i avicultura.

L'Escola Superior d'Agricultura ofería tres graus diferents d'ensenyament, però l'únic que va tenir un funcionament regular va ser el d'enginyer agrícola, que constava de quatre cursos. Cap alumne va optar per obtenir el grau doctor, que era el que es podien obtenir després d'haver cursat els estudis d'enginyer agrícola. El grau de tècnic agrícola, de dos cursos, va tenir un nombre molt reduït d'alumnes, perquè el caràcter d'aplicació pràctica que tenien aquests estudis era també una característica del grau d'enginyer agrícola, que ofería més possibilitats professionals, sobretot si com en el cas de l'Escola Superior d'Agricultura el que comptava era més el prestigi que la titulació adquirida.

Per intentar clarificar la confusió que hi havia entre els diferents graus, es van fer diferents reformes dels plans d'estudis, una el 1917 i l'altra el 1920. Aquestes reformes van accentuar el caràcter pràctic dels estudis de tècnic agrícola i el científic del d'enginyer d'agrícola, s'augmentava a cinc els cursos per a aquests últims estudis, mentre que es va suprimir el grau de doctor. El 1923, després d'haver adquirit definitivament la finca agrícola Torre Marimon, al terme municipal de Caldes de Montbui, hi va haver la intenció d'aplicar un nou pla d'estudis que contemplava un període de pràctiques de nou mesos per a tots dos graus d'estudis existents.²⁶ Aquesta última reforma no es va arribar a aplicar, perquè amb la instauració de la Dictadura de Primo de Rivera es va canviar l'orientació de l'Escola Superior d'Agricultura. Tants canvis, però, són un signe que no es va acabar de trobar un pla d'estudis que resolgués les diferències entre els graus de tècnic i enginyer agrícola.

En els primers cursos, els estudis d'enginyer agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura eren generals, abastaven tots els camps de l'agricultura i la ramaderia. En el darrer curs, els alumnes s'especialitzaven en una matèria agrícola o ramadera concreta. Hi havia el convenciment que feien falta veritables especialistes en l'estudi de boscos, zootècnics i altres productes per millorar el sector agrari català.²⁷ Les diferents especialitzacions que es van ensenyar a l'Escola Superior d'Agricultura tenien una estreta relació amb els productes que predominaven dins l'agricultura catalana, però també en aquelles matèries que es preveia que tenien grans possibilitats d'expansió dins del sector agrari català.

Les especialitats que més atenció van rebre de l'Escola Superior d'Agricultura, van ser la ramaderia amb les seves indústries derivades, la viticultura i la fructicultura. La importància creixent de la ramaderia a Catalunya, juntament amb la influència que va tenir el professor de zootècnia de l'Escola Superior

26. J. CASANOVAS, «Els inicis de l'Escola d'Agricultura de Caldes de Montbui», *Lauro* 12, 1996, 30-39.

27. J. M. VALLS, «Informe del Senyor Enginyer Director de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona referent als medis de millorament de l'agricultura de Catalunya», Mancomunitat de Catalunya, *Report del Consell Permanent a l'Assemblea*, Barcelona, 1916, annex 23, 114.

d'Agricultura, Pere M. Rossell i Vilà, van permetre la formació d'un actiu grup de zootècnics especialistes en ramaderia i avicultura.²⁸ La política de foment de cellers cooperatius comportava una demanda d'assessorament tècnic, especialment per atendre el procés de vinificació, que en bona part va ser coberta per especialistes en viticultura i enologia sortits de l'Escola Superior d'Agricultura.²⁹ Hi havia també un gran interès per formar especialistes en fructicultura, com que sobre aquesta especialitat hi havia una important desconeixement, es van fer viatges d'estudi a països que estaven més avançats en aquestes matèries.³⁰

A més de la docència, la investigació també va estar present en l'Escola Superior d'Agricultura. La majoria d'investigacions que es van portar a terme tenien un caràcter informatiu, es tractava de conèixer quines eren les característiques i possibilitats de l'agricultura catalana, així com saber cap a on es dirigien els països més avançats en determinades matèries agrícoles. Els anys trenta es va començar a formar un institut d'investigació agrícola en el si de l'Escola Superior d'Agricultura, per potenciar la recerca científica, però no va superar la fase embrionària. L'Institut de Ciències Agrícoles i Biologia a la pràctica només va començar a aglutinar els professors i antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, els quals publicaven els seus treballs en la revista *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura* (1934-1938).

Els Serveis Tècnics d'Agricultura

El 1917, com a complement de l'Escola Superior d'Agricultura, la Mancomunitat de Catalunya va organitzar els Serveis Tècnics d'Agricultura. El seu principal objectiu era difondre innovacions i oferir auxili tècnic entre els agricultors. Entre les funcions dels Serveis Tècnics d'Agricultura hi havia la de formar la pagesia catalana en unes determinades pràctiques agrícoles, d'aquí que aquest organisme tenia una estreta relació amb l'ensenyament, encara que formalment no era una escola. Els Serveis Tècnics d'Agricultura es van fer càrrec d'algunes iniciatives que havien sorgit de l'Escola Superior d'Agricultura i en va iniciar de noves per tal d'ampliar l'abast de l'ensenyament agrícola entre els agricultors que difícilment podien accedir a fer uns estudis agrícoles de caràcter superior o mitjà.

Des de l'Escola Superior d'Agricultura es van buscar fórmules per fer arribar els coneixements tècnics a la majoria de la pagesia catalana. Seguint el model

28. J. CASANOVAS, «Les institucions públiques en la formació de la ramaderia catalana (1912-1939)», comunicació presentada al *IV Col·loqui d'Història Agrària. Història de la Ramaderia i la veterinària als Països Catalans*, Universitat de Barcelona, 1997.

29. J. CASANOVAS, «La Mancomunitat de Catalunya i el foment del sindicalisme agrari (1914-1923)», comunicació presentada a les *Segones Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans. Solidaritats Pageses, Sindicalisme i Cooperativisme*, Alguaire, 1997.

30. Ramon Sala i Roqueta va ser un destacat especialista en fructicultura a Catalunya, va ser professor de l'Escola Superior d'Agricultura, on havia estudiat. Va viatjar a diferents països per estudiar la fructicultura, una mostra d'aquests viatges queda recollida en les seves obres: *La fructicultura extensiva a Califòrnia. Notes d'un viatge d'estudi*, Barcelona, 1924, i *Notes d'un viatge a Algèria (tardor de 1935)*, Barcelona, 1936.

de les càtedres agrícoles ambulants, des de 1915, el director de l'escola Josep M. Valls va impulsar la realització de cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant. Aquests cursos anaven adreçats a unes persones que difícilment podien estudiar a l'Escola Superior d'Agricultura, eren considerats com «una verdadera Escola sens edifici»,³¹ L'èxit de participació en aquests cursos va ser molt destacat, entre 1915 i 1917, en els 47 cursos organitzats per diferents poblacions de la geografia catalana hi havien participat al voltant de vuit mil agricultors.

Després de la seva creació, els Serveis Tècnics d'Agricultura es van fer càrrec d'organitzar els cursos breus fins l'any 1923. Com a complement dels cursos breus especialitzats, els Serveis Tècnics d'Agricultura van crear camps experimentals pràctics, que servissin d'exemple pràctic sobre com aplicar els principis moderns de l'agricultura. A partir de la col·laboració de particulars, els Serveis Tècnics d'Agricultura van organitzar una xarxa de 34 camps experimentals pràctics, repartits per tot Catalunya i dedicats a diferents conreus.³² La tasca de difusió no es va acabar amb els cursos i camps experimentals, els Serveis Tècnics d'Agricultura també van organitzar nombroses conferències, concursos i campanyes amb l'objectiu d'introduir noves pràctiques agrícoles.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura es van dividir en seccions especialitzades, els diferents serveis amb l'any de la seva creació van ser: viticultura i enologia (1918), terra campa (1918), ramaderia (1919), acció social agrària (1919), mecànica aplicada agrícola (1920) i forestal (1920). Cada secció dels Serveis Tècnics d'Agricultura tenien una funció d'extensió i assistència tècnica en un àmbit particular, però a més hi havia una direcció conjunta encarregada de coordinar tots els serveis.

Un dels principals objectius dels Serveis Tècnics d'Agricultura va ser organitzar conferències i campanyes amb la finalitat d'ensenyar unes determinades pràctiques agrícoles. Les diferents seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura van organitzar nombroses campanyes, que serien llargues de ressenyar. Per la seva importància, a tall d'exemple, tractem sobre les campanyes relacionades amb l'olivera. El Servei d'Arbres Fruiters va organitzar des de l'any 1918 una campanya anual d'esporga d'oliveres. A Catalunya estava molt estès no podar les oliveres, es considerava que era una tasca inútil, una creença que els tècnics del Servei d'Arbres Fruiters consideraven absurda, perquè encara que fer la poda dels arbres incorrectament era perillós, si s'abandonava les oliveres aquestes només donaven collites abundoses esporàdicament.³³ Entre 1918 i 1923 la campanya de l'esporga de l'olivera va tenir el següent abast:

31. Carta adreçada pel Patronat de l'Escola Superior d'Agricultura a la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts. AHDB, lligall Q-445/1.

32. «Memòria de l'estat actual dels camps d'experimentació», *Crònica Oficial* 9, 1921, 326-329.

33. Vegeu el full divulgatiu A. MATONS, *La poda de l'olivera*, s.p.i.

<i>Any</i>	<i>Nombre de poblacions</i>	<i>Nombre de participants</i>
1918	14	720
1919	56	7.580
1920	45	7.220
1921	38	5.690
1922	41	10.590
1923	25	---

Font: Mancomunitat de Catalunya, *L'obra realitzada* (Barcelona 1923) i «Crònica Oficial» (1923).

Després del parèntesi de la dictadura de Primo de Rivera, les campanyes d'esporga de l'olivera van continuar, el 1930 dirigides per la Diputació de Barcelona i a partir de 1931 sota la tutela de la Generalitat de Catalunya. En relació a les oliveres, a aquestes campanyes d'esporga caldria afegir les que es van realitzar per eradicar la mosca de l'oliva, que van difondre mètodes per lluitar contra aquesta plaga, entre els quals destaca els intents per lluitar-hi de forma natural, a través d'aclimatar depredadors de la mosca de l'oliva.

L'Escola Superior d'Agricultura només era accessible a una minoria, la que podia estudiar en un centre superior. A través de curssets, conferències, concursos i campanyes, els Serveis Tècnics d'Agricultura van cobrir una part de l'ensenyament professional que calia per introduir la nova cultura tècnica entre una pagesia menys propensa als canvis, que estava habituada a unes pràctiques tradicionals i no s'arriscava a introduir innovacions sense una garantia evident dels seus beneficis. La participació en les activitats dels Serveis Tècnics d'Agricultura van tenir molt bona acollida entre els agricultors, en alguns casos l'expectació era tan gran, que fins i tot es va arribar a rebre un tècnic agrícola a tocs de campanes del poble.³⁴ A part de la tasca divulgativa i formativa, la gran acceptació d'aquestes activitats també s'ha de veure com uns dels primers serveis que rebien molts agricultors de part de les institucions públiques.

Canvis polítics i ensenyament agrícola

L'Escola Superior d'Agricultura formava part d'un projecte de la Diputació de Barcelona destinat a formar un sistema d'ensenyament agrícola propi per a Catalunya. Aquest projecte va ser continuat i ampliat per la Mancomunitat de Catalunya, fins que va ser suprimida a l'inici de la Dictadura de Primo de Rivera. La implantació d'un nou règim polític va comportar canvis en el sistema d'ensenyament agrícola català. Anys després, l'arribada de la Segona República va comportar nous canvis. La Generalitat de Catalunya va recuperar l'Escola Superior d'Agricultura, amb la idea de tornar a formar un sistema d'ensenyament agrícola català, que continuava

34. C. MARTINELL, *Construcciones agrarias en Cataluña*, Barcelona, Gaya ciencia, 1975, 40.

el que havia existit en temps de la Mancomunitat de Catalunya, però n'ampliava la seva organització d'acord amb la nova realitat política.

A partir del 1923, la Dictadura de Primo de Rivera va canviar el sistema d'ensenyament agrícola existent a Catalunya. Durant els anys de la dictadura es va fer un pas enrere, es va desfer l'obra de la Mancomunitat de Catalunya, es va reduir l'abast dels organismes dedicats a l'ensenyament agrícola i se'ls va allunyar de les necessitats de l'agricultura catalana.

El 1924, arran de l'afer Dwelshauvers, es va expulsar la majoria de professors i tècnics que treballaven a l'Escola Superior i als Serveis Tècnics d'Agricultura. En solidaritat, un grup d'alumnes també va abandonar la carrera i van acabar els estudis amb els seus professors a l'Ateneu Polytechnicum. Sense els seus antics professors, l'Escola Superior d'Agricultura va canviar d'orientació, com abans de la seva creació es tractava de copiar els plans d'estudis existents a les escoles de Madrid. D'aquesta manera es desfeia el marc institucional autònom i el model d'ensenyament propi, que pretenia satisfer les necessitats de l'agricultura catalana i no seguir un model destinat a formar funcionaris. Per guanyar el prestigi perdut, l'Escola Superior d'Agricultura va intentar atreure, sense gaire èxit, alumnes sud-americans. Però la crisi era evident el 1925, el seu nou director, Ramon Oliveras veia com el nombre d'alumnes havia disminuït i considerava que si continuava aquella tendència estarien abocats al fracàs.³⁵ Una reforma en el pla d'estudis, que recuperava en part l'esperit d'oferir un ensenyament propi, amb uns títols específics que van ser reconeguts oficialment el 1927, va permetre la supervivència del centre.

El 1926, l'Escola Superior d'Agricultura es tornava a dir Escola Provincial d'Agricultura. Aquest canvi de nom era una mostra de la reducció del sistema d'ensenyament agrícola a Catalunya. S'havia limitat l'abast de l'Escola Superior d'Agricultura, de catalana a provincial, però a més també es van suprimir tot a una altra sèrie d'iniciatives. Els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser eliminats i projectes molt avançats l'any 1923, com el de la creació de l'Escola Superior de Zootècnia, a Caldes de Montbui, van quedar aturats.³⁶

L'any 1930, la Diputació de Barcelona va impulsar la creació d'un nou marc institucional per intervenir en l'agricultura, el Centre d'Ensenyances i Pràctiques Agrícoles. Aquest recuperava una organització similar a la què havia existit en temps de la Mancomunitat de Catalunya, si bé més reduïda i limitada a la província de Barcelona. Com va preveure Pere M. Rossell i Vilà, antic professor de l'Escola Superior d'Agricultura, la nova institució naixia morta, duraria tant com la Diputació de Barcelona, i així va ser.³⁷ Hi havia una demanda de recuperar l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura, tal com eren en temps de la Mancomunitat, i els succedanis no eren ben acceptats pels seus antics professors i tècnics d'aquelles institucions.

35. AHDB, lligallí Q-445/1 Informe del 10-12-1925.

36. Mancomunitat de Catalunya, *Escola Superior de Zootècnia*, Barcelona, [1920?].

37. P. M. ROSELL I VILÀ, «El Centre d'Ensenyances i Pràctiques Agrícoles», *Agricultura i Ramaderia* 10, 1930, 230-231.

Després de la instauració de la Segona República, la Generalitat de Catalunya va recuperar el model d'ensenyament agrari que havia tingut la Mancomunitat de Catalunya, encaminat a formar un sistema complet d'ensenyament agrícola propi per a Catalunya. Es va restituir l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura amb tot el seu personal. La nova realitat política va permetre plantejar una organització de l'ensenyament agrari més àmplia, però encara que a la pràctica no es va poder complir, va marcar el camí que es volia emprendre.

L'any 1932, Pere M. Rossell i Vilà, el nou director de l'Escola Superior d'Agricultura, va redactar un ambiciós pla d'ensenyament agrícola que cobria tots els nivells d'ensenyament.³⁸ Aquest pla clarificava l'organització de l'ensenyament agrícola a Catalunya, preveia l'organització de diferents escoles segons els tres nivells d'estudis que havien d'oferir. L'Escola Superior d'Agricultura es dedicaria a l'ensenyament científic i a la investigació, l'Escola Mitjana d'Agricultura combinaria la pràctica amb els coneixements científics i, finalment, l'Escola Pràctica d'Agricultura oferiria uns estudis pràctics de capacització professional. Els estudis eren de 4, 2 i 1 any, respectivament. Encara que només es va organitzar una escola de cada nivell, es preveia tenir només una escola superior a Barcelona i repartir per tot Catalunya escoles mitjanes i pràctiques d'agricultura.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura, que en el passat havien jugat un paper important en la formació d'agricultors, amb aquesta nova organització de l'ensenyament passaven a reforçar la seva funció d'assistència tècnica. Amb l'existència d'un pla que abastava tots els nivells d'ensenyament agrícola, no era tan necessari que els Serveis Tècnics d'Agricultura realitzessin una tasca de formació tècnica, que es pensava portar a terme des de les escoles.

La Generalitat de Catalunya va organitzar un sistema d'ensenyament agrícola que, vist el règim d'autonomia que hi havia, podia fer pensar equivocadament que els títols d'enginyer de l'Escola Superior d'Agricultura tindrien les mateixes funcions que els d'enginyer de l'escola d'agrònoms de Madrid. Després d'una campanya per aconseguir l'oficialitat dels títols, l'any 1934 el govern català va aprovar un decret que atorgava el títol d'enginyer agrònom als alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, amb validesa a tot el territori català, però les pressions corporatives dels enginyers agrònoms van aconseguir fer anul·lar l'esmentat decret. Aquesta problemàtica va afectar negativament l'Escola Superior d'Agricultura, perquè deixava en la incertesa quines serien les atribucions dels seus títols.

L'Escola Mitjana i la Pràctica d'Agricultura situades a la finca Torre Marimon, de Caldes de Montbui, oferien respectivament estudis de perit agrícola i capatàs agrícola. Aquests centres utilitzaven el sistema de granja-escola, on els alumnes vivien en règim d'internat. Després de molts anys es va crear un sistema eficaç d'estudis d'ensenyament mitjà, cosa que va ser possible gràcies a una clara diferenciació entre els estudis d'enginyer i perit, sumat a l'establiment d'un sistema de beques que va establir la Generalitat i d'altres que oferien alguns ajuntaments catalans. Entre 1932 i 1938 una seixantena d'alumnes van estudiar en aquestes

38. *Bulleti de la Generalitat de Catalunya*, 1932, 321-323.

escoles. Hi havia la intenció de crear més escoles d'aquest tipus, però només durant el temps de la guerra civil es va arribar a adequar una escola mitjana d'agricultura per les comarques de l'Urgell, Segrià i Noguera, a la finca del Castell del Remei. Els estudis de capatàs agrícola van ésser molt minoritaris, caldria esperar alguns anys perquè els pagesos portessin els seus fills a estudiar en escoles d'agricultura.

L'any 1936, després de l'esclat de la guerra civil, la Generalitat de Catalunya es va trobar amb una nova situació política, que sobre el paper donava una major capacitat al govern català per aprofundir en el sistema d'ensenyament agrícola, però que a la pràctica les dificultats de viure en un període bèl·lic van impedir anar gaire més enllà. Durant aquells anys la consigna va ser mantenir les escoles obertes, per intentar aconseguir certa «normalitat» a la reraguarda catalana. En línies generals va continuar l'orientació que havia tingut l'ensenyament agrícola a Catalunya, però amb un important esforç per aprofundir amb la popularització de l'ensenyament entre els pagesos que treballaven la terra, aquest era un dels objectius del Pla General d'Ensenyament Agrícola de l'any 1936. Un Pla que preveia que a Catalunya feien falta 240 enginyers agrònoms, 1.000 perits i 700.000 professionals pràctics.³⁹

Després de la guerra civil, es va acabar amb la possibilitat d'organitzar un sistema català d'ensenyament agrícola. El franquisme va significar un tall important a nivell organitzatiu, però els alumnes que havien estudiat a l'Escola Superior d'Agricultura van mantenir viva aquella experiència passada, com ho demostra que alguns mai no van acceptar el títol de perit agrònom en comptes del d'enginyer agrícola que havien obtingut a l'Escola Superior d'Agricultura. També n'és una mostra la celebració l'any 1969 dels actes commemoratius de la creació dels Serveis Tècnics d'Agricultura, que entre altres contemplava del premi «Rossell i Vilà», atorgat al millor treball, escrit en català, sobre els Serveis Tècnics d'Agricultura en el desenvolupament de l'agricultura i ramaderia catalanes.⁴⁰

Els enginyers agrícoles

La formació d'un sistema d'ensenyament agrícola per a Catalunya, tot i els canvis que va experimentar, va comportar l'aparició d'un conjunt d'enginyers agrícoles que van intervenir particularment o des d'associacions i altres organismes en la transformació del sector agrari català. A partir de l'Escola Superior d'Agricultura es va formar un dels principals grups de professionals tècnics en agricultura i ramaderia de Catalunya, encarregats de dirigir la transformació tècnica de l'agricultura catalana en el primer terç del segle xx.

Entre els exalumnes de l'Escola Superior d'Agricultura hi havia una clara consciència de grup, que estava lligat al projecte de formar un sistema català

39. Generalitat de Catalunya, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Barcelona, 1937, 7.

40. Diputación Provincial de Barcelona, *Actos conmemorativos del cincuentenario de la creación de los Servicios Tècnics de Agricultura*, Barcelona, 1969.

d'ensenyament agrícola. Quan a partir de 1924, amb la Dictadura de Primo de Rivera, es va posar en entredit l'existència d'un sistema d'ensenyament agrícola català, la majoria de professors i tècnics de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser expulsats, una part dels alumnes van deixar l'escola en solidaritat. Fora d'aquests organismes va continuar existint un nucli que es va mantenir aglutinat a través de la revista *Agricultura i Ramaderia* o participant en iniciatives com la redacció d'un diccionari d'agricultura i zootècnia.⁴¹

L'existència d'aquest grup, amb Pere M. Rossell i Vilà al capdavant, va mantenir viva durant la dictadura la reivindicació de restituir l'Escola Superior d'Agricultura, amb l'esperit que havia tingut en el passat, el de ser la base d'un sistema d'ensenyament agrícola propi de Catalunya. La qual cosa es va aconseguir amb la instauració de la Generalitat de Catalunya. La pressió que va exercir aquest grup de tècnics explica el fet que el sistema d'ensenyament agrícola que va establir la Generalitat de Catalunya va partir del que havia existit en temps de la Mancomunitat de Catalunya. Pere M. Rossell i Vilà va ser el director de l'Escola Superior d'Agricultura i una figura clau en el Departament d'Agricultura de la Generalitat.

Els tècnics vinculats a l'Escola Superior d'Agricultura van tendir a simpatitzar amb els grups polítics que dominaven les institucions catalanes i que impulsaven la formació d'un sistema català d'ensenyament tècnic. En general, la majoria eren d'idees catalanistes, dins del ventall d'aquesta ideologia, sobretot els tècnics i enginyers agrícoles que treballaven en organismes oficials van evolucionar d'acord amb el partit catalanista que controlava l'escena política catalana. Inicialment, eren homes pròxims a la Lliga Regionalista, que es van passar a Acció Catalana. En la Segona República van fer el salt a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i algun cap a la Unió Socialista de Catalunya (USC), els dos partits que controlaven la Generalitat. Aquest últim, tot i ser un partit petit va tenir una certa importància, sobretot perquè Joan Comorera (USC) va ser conseller d'agricultura i Eduard Simó (USC) era el cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura.

El 1929, els antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura van formar una associació professional, els seus objectius eren la defensa dels interessos professionals dels seus components, així com «contribuir de manera col·lectiva i amb el foment d'activitats individuals, al progrés de l'Agricultura».⁴² L'associació va opinar en alguns debats que afectaven l'agricultura catalana, com el de l'organització de les escoles i serveis agrícoles oficials.⁴³ Seguint l'orientació que tenia l'Escola Superior d'Agricultura de posar la tècnica al servei dels agricultors, l'associació va portar iniciatives com la d'acostar-se a la pagesia a través de publicar articles periòdicament en la premsa agrícola.⁴⁴ A partir de 1934, el setmanari *Pagesia* publicava periòdicament escrits dels membres de l'associació.

41. A. MATONS i P. M. ROSSELL I VILÀ, *Diccionario de agricultura, zootecnia y veterinaria*, Barcelona, Salvat, 1928.

42. *Anuari de l'Associació Professional d'Antics Alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Any 1935*, Barcelona, 1935, 21.

43. Acció Tècnica Agrària, *Davant l'estructuració del Departament d'Agricultura del Govern de la Generalitat*, Barcelona, 1931.

44. R. NUBIOLA, «Presentació», *Pagesia* 87, 1934, 9.

Els tècnics sorgits de l'Escola Superior d'Agricultura, seguint la preparació rebuda, es dedicaven especialment a la producció agrària. Aquesta característica, que era present en totes les especialitats agràries, era molt notòria en aquells alumnes que s'havien dedicat a la ramaderia. Hi havia una diferència entre veterinaris i enginyers agrícoles, els primers dedicats a la higiene animal i amb treballs públics, els segons centrats en la producció animal i amb treballs particulars. Aquesta diferència van començar a ser especialment problemàtiques quan, durant la Segona República, els enginyers agrícoles van començar a accedir a càrrecs oficials.⁴⁵

Entre el 1912 i el 1936, van acabar els estudis d'enginyer agrícola a l'Escola Superior d'Agricultura 112 alumnes, mentre que pel mateix període d'anys, el nombre d'alumnes que van acabar el grau mitjà (tècnic o perit agrícola) va ser de 45 alumnes.⁴⁶ Un nombre segurament insuficient, però que constituïa el grup de tècnics agrícoles més importants que hi havia a Catalunya. D'acord amb l'orientació dels estudis de l'Escola Superior d'Agricultura, la majoria d'aquests alumnes es van dedicar a activitats professionals fora d'organismes oficials.

De l'any 1935, disposem d'una àmplia mostra de 89 alumnes sortits de l'Escola Superior d'Agricultura sobre els quals coneixem la seva ocupació professional.⁴⁷ Cal tenir en compte que alguns treballaven en més d'una ocupació relacionada amb l'agricultura i també que tenim dades de tres antics alumnes que feien feines no estrictament agrícoles, eren un funcionari administratiu, un farmacèutic i un advocat, aquest últim feia tasques d'assessorament en qüestions socials agràries (vegeu annex final). Els resultats són:

OCUPACIONS PROFESSIONALS AGRÍCOLES

Explotacions agrícoles particulars	66	62,3%
Càrrecs agrícoles oficials	18	17,0%
Tècnics en empreses agrícoles	22	20,7%
TOTAL	106	100,0%

FONT: *Anuari de l'Associació Professional d'Antics Alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Any 1935* (Barcelona 1935).

Les dades anteriors confirmen que l'Escola Superior d'Agricultura, d'acord amb els seus objectius fundacionals, va complir la missió de preparar uns tècnics que havien de treballar directament en la producció i transformació agrària, a través

45. Això escrivia un veterinari el 1931 «... a Catalunya, la extingida Mancomunitat va crear un esplet d'enginyers agrònoms que, per llei de vida hauran d'ésser els nostres naturals adversaris; en la reconstrucció de la Generalitat haurà de lliurar-se dintre del seu departament d'Agricultura, feixugues polèmiques en defensa dels nostres drets, de la intervenció pràctica, d'aplicació dels nostres coneixements en les qüestions ramaderes». J. GRATACÓS, *Sobre l'organització de les qüestions ramaderes a Catalunya*, Barcelona, 1931, 4.

46. Dades extretes de l'*Anuari de l'Associació...*, completades amb informació procedent de l'Escola Superior i la Mitjana d'Agricultura.

47. Vegeu l'annex final.

d'explotacions agrícoles particulars, normalment de propietat familiar, un 62'3% de les ocupacions. Si ho comptem per persones i no per ocupacions, tenim que tres de cada quatre antics alumnes dirigien explotacions agrícoles pròpies, independentment que realitzessin també altres ocupacions. Un percentatge important (20'7%) de les ocupacions eren de direcció tècnica en tota mena d'empreses agrícoles, tals com sindicats, granges, explotacions agrícoles d'altres propietaris, indústries alimentàries, etc. Finalment, només una petita part (17'0%), eren càrrecs oficials, majoritàriament com a professors d'escoles agrícoles o personal dels Serveis Tècnics d'Agricultura. Era, per tant, ben diferent dels enginyers i perits agrònoms que sortien de les escoles estatals, que treballaven majoritàriament en càrrecs oficials, burocratitzats i amb poques possibilitats d'entrar en contacte amb els agricultors.⁴⁸

És difícil precisar la transcendència que va tenir l'existència d'un contingent de professionals dedicats a intervenir directament en l'agricultura i ramaderia catalanes. Segur que van tenir un paper important en la modernització tècnica, l'organització de la producció i la introducció de noves varietats agrícoles i ramaderes. Sense que poguem referir-nos al treball més desaparegut de molts antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, tractarem finalment de manera molt resumida del treball d'alguns enginyers agrícoles en especialitats esteses a Catalunya.

En el camp de la ramaderia i l'avicultura destaquen antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura com Magí Alfonso, propietari de la Granja Avícola Cordelles (Cerdanyola del Vallès), dedicada a la raça Prat.⁴⁹ Eduard Simó va organitzar una granja de porcí a Tiana i, com a cap del Servei de Ramaderia va promoure la formació d'una raça lletera catalana a partir de la importació de bestiar suís.⁵⁰ També hem d'esmentar Enric Coromines, propietari d'una granja avícola i de porcí a Sant Fost de Campsentelles, el qual va destacar en el camp de l'avicultura, professor d'aquesta especialitat va ser l'organitzador des de 1935 de concursos avícoles de posta, l'introductor de modernes tècniques avícoles, i també destaca per ser un gran defensor de les races d'aviram autòctones, com la Prat.⁵¹

Ramon Sala va ser un dels principals especialistes en fructicultura de Catalunya. Tenia al seu càrrec l'explotació del viver de fruiters Clos Blau, de Balaguer, des d'on va exercir una important tasca de difusió de noves varietats d'arbres fruiters. Dels seus estudis i viatges per l'estranger ja n'hem parlat amb anterioritat. També s'haurien de tenir en compte la figures com Joan Salom i Francesc X. Riera que es van dedicar a la fructicultura dins del Servei d'Arbres Fruiters, aquest últim va portar a terme estudis sobre les característiques de les pomes.⁵²

48. Així ho posa de manifest uns informes del 1907 redactats pels caps dels serveis agrònomic de les províncies catalanes. Arxiu del Ministerio de Agricultura, lligall 101.

49. «La Granja Avícola de Cordelles», *Agricultura i Ramaderia* 2, 1928, 42-44.

50. E. SIMÓ, «Set anys de cria i engrèix de porcs (1920-27)», *Agricultura i Ramaderia* 1-6, 1928.

51. E. COROMINES, «Allotjament de gallines ponedores», *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura*, 1937, 701-722 i ídem, *La raça del Prat també té història*, el Prat de Llobregat, 1985.

52. F. X. RIERA, «Contribució al Code for Pomological Nomenclature», a *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura* sèrie de quatre articles publicada entre 1936 i 1937.

En enologia i viticultura, de l'Escola Superior d'Agricultura en van sortir un grup de tècnics que, durant molts anys, es van fer càrrec del procés de vinificació d'alguns cellers cooperatius catalans i empreses particulars, eren homes com Erasme M. d'Ymbert, Llorenç Badell, Lluís Guitart, Miquel Doñate, etc. A tall d'exemple, l'any 1922, tècnics viticultors formats a l'Escola Superior d'Agricultura van dirigir la campanya de vinificació de set cellers cooperatius, que en total van produir uns 50.000 hectolitres de vi, només una petita part, però significativa, de la producció de vi catalana.⁵³

En cerealicultura, noms com Josep M. Soler i Coll i Josep Pané i Ferran Lamich van destacar per l'adaptació de diferents varietats de blat, el primer treballava al Servei de Terra Campa i el segon era director tècnic del Sindicat Agrícola de Guissona.⁵⁴ Josep Ferran, com a director de cultius de l'empresa productora de malta per a cervesa. La Moràvia S A, va promoure la introducció de diferents varietats d'ordi.⁵⁵

En resum, es tracta d'alguns exemples destacats de la intervenció tècnica que en l'agricultura i la ramaderia van tenir els enginyers agrícoles de l'Escola Superior d'Agricultura. La participació d'aquests enginyers agrícoles i d'altres que no hem esmentat va jugar un paper important en el desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia catalanes.

Conclusions

La insuficiència del sistema espanyol d'ensenyament agrícola va originar a Catalunya la formació d'una organització escolar complementària. L'establiment d'un sistema català d'ensenyament agrícola va ser una obra del catalanisme polític, que va portar a terme des de les institucions que controlava.

El sistema d'ensenyament agrícola català es va formar a través d'un llarg procés, que va culminar amb la creació l'any 1912 de l'Escola Superior d'Agricultura. Un centre d'ensenyament que tenia com a dues principals característiques: la seva independència respecte de les institucions estatals i, segona, uns estudis destinats a formar especialistes per treballar en la producció agrícola i no en càrrecs burocràtics i oficials.

Encara que a Catalunya, des d'algunes entitats i particulars van sorgir escoles i formes d'instrucció agrària, l'ensenyament agrícola va dependre de forma principal d'institucions agrícoles públiques, algunes de dependència estatal, però majoritàriament d'àmbit català, tals com les diputacions provincials, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya.

53. Mancomunitat de Catalunya, *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, Barcelona, 1923, 467.

54. J. M. SOLER I COLL, *El Servei de Terra Campa i la cerealicultura catalana*, Barcelona, 1935; J. PANÉ, *Vers el millorament de la nostra cerealicultura*, Guissona, 1934; J. PANÉ I J. VILADOT, *La cerealicultura italiana (notes d'un viatge d'estudi)*, Lleida, 1935; J. PANÉ, *Genética vegetal. Modificación de caracteres en los trigos*, Lleida, 1944.

55. J. FERRAN, *Una producció interessant per a l'Urgell. L'ordi de cerveseria*, Cervera, 1934.

L'ensenyament agrícola a Catalunya es va bastir sobre la base d'uns estudis de grau superior i a partir d'aquests es van buscar fórmules per satisfer les necessitats d'ensenyament mitjà i de capacitació agrària, primer a través dels Serveis Tècnics d'Agricultura i, posteriorment, a través d'organitzar escoles de nivell mitjà i pràctic.

En no poder disposar de gaires infraestructures, el pes de la transformació agrària va recaure sobre persones. Els professionals sortits de l'Escola Superior d'Agricultura van cobrir bona part de les necessitats de disposar de tècnics dedicats a la direcció, assessorament i experimentació que requeria la modernització de l'agricultura catalana. En moltes de les principals iniciatives relacionades amb l'experimentació i la modernització tècnica i organitzativa de les explotacions agràries i ramaderes hi havia implicats antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura.

Tot i la inestabilitat institucional, motivada per constants canvis polítics, el sistema català d'ensenyament agrícola es va mantenir vigent fins al final de la guerra civil, com una obra del catalanisme i d'un grup de persones que impulsaven la modernització del sector agrari català. La Dictadura de Primo de Rivera i sobretot el franquisme, van limitar la possibilitat de mantenir a Catalunya un sistema d'ensenyament agrícola diferenciat, però una part dels professionals que havien estudiat en aquella escola van saber mantenir el caràcter d'aquell sistema d'ensenyament agrícola, cosa que va permetre una certa línia de continuïtat.

ANNEX

Llista d'ocupacions d'antics alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura (1935)

<i>Nom/Promoció</i>	<i>Ocupació</i>
<i>Població de residència</i>	
1. ALFONSO I ROCA, Magí (1924) Cerdanyola del Vallès	EAP
2. ALMEDA I FERRER, Josep M. (1931) Cassà de la Selva	EAP
3. ANGEL I AYMERICH, Jaume (1934) Barcelona	EAP
4. ANGLADA I MIR, Juli (1925) Barcelona	EAP
5. ARQUIMBAU I REYES, Gumersind (1923) Barcelona	Funcionari
6. ARUMÍ I FARGAS, Joan (1919) Barcelona	EAP
7. AULET I MATARÓ, Joan (1933) Arbúcies	EAP
8. BADELL I ROIG, Llorenç (1918) Barcelona	EAP CAO
9. BARCELÓ I ROIG, Abdó (1921) Capçanes	EAP
10. BARDIA BARDIA, Ramon (1924) Barcelona	EAP CAO
11. BERGÓS I MASSÓ, Antoni (1921) Lleida	Advocat
12. BETRIU I VILANA, Amadeu (?) Ribes de Freser	Farmacèutic
13. BODOY I AULET, Joan B. (1930) Arbúcies	EAP
14. BÒRIA I ULLDEMOLINS, Josep (1925) Alcanar	EAP
15. CABANAS I TRASSERRA, Josep (1919) Barcelona	EAP CAO
16. CAMA I MARCÓ, Joan (1933) Santa Cristina d'Aro	EAP
17. CAMPS I CARNICER, Josep (1920) Barcelona	TEA
18. CAPDEVILA I PONS, Ramon (1922) Caldes de Montbui	CAO
19. CARBÓ I CARBÓ, Josep (?) Perelada	EAP
20. CASALS I FERRAN, Salvi (1931) Barcelona	TEA
21. CERDÀ I CRUSELLAS, Josep (1923) Pla del Penedès	EAP

22. CLOTET I VILA, Josep M. (1924)
Càldes de Montbui	TEA
23. COROMINES I CORTÈS, Enric (1924)
Sant Fost de Campsentelles	EAP
CAO
24. COSTAFREDA I SALA, Emili (?)
Castelldans	EPA
25. DACHS I DACHS, Ramon (1933)
La Garriga	EAP
TEA
26. DELGÉ I BUENO, Salvador (1917)
Almacelles	TEA
27. DEUSEDAS I BURGELL, Emili (1934)
Figueres	TEA
28. FERRAN I LAMICH, Josep (1925)
Cervera	EAP
TEA
29. FERRER I PALAUS, Josep (1924)
Caldes de Montbui	CAO
30. FONOLLEDA I MIRET, Jaume (1925)
Mollet del Vallès	Veterinari
EAP
TEA
31. FORTUNY I MADINYÀ, Antoni (1929)
Barcelona	EAP
32. FORTUNY I DE SALAZAR, Epifani de (1919)
Barcelona	EAP
TEA
33. GUITART I CALVA, Joan (1929)
Barcelona	EAP
34. GUITART I FONT, Lluís (1918)
Barcelona	CAO
TEA
35. GESA I CAÑELLAS, Josep (1933)
Cardedeu	EAP
TEA
36. HERAS I COLL, Ferran (1933)
Barcelona	TEA
37. LLENSA I DE GELCÉN, Jaume (1933)
Barcelona	EAP
38. LLOVET I MONT-ROS, Josep (1927)
Barcelona	CAO
TEA
39. MACIÑEIRA I LAGE, Xosé (1933)
Ortigueira (la Corunya)	EAP
40. MAIMÓ I BOLET, Joan (1933)
Vilafranca del Penedès	EAP
41. MARGENAT I ESTRADA, Francesc (1933)
Barcelona	EAP
42. MARTÍ I PADRÓ, Claudi (?)
Barcelona	EAP
43. MAS I ROVIRA, Salvador (?)
Molins de Rei	EAP
44. MIARNAU I TORRENT, Josep (1932)
Barcelona	EAP

45. MORELLÓ I CASAS, Antoni (1923)	EAP
Esterrí d'Àneu	Veterinari
46. NAVÈS I MARFÍN, Nemesi (1925)	EAP
Lleida	
47. PANÉ I MARCÈ, Josep (1928)	EAP
Guissona	TEA
48. PASCUAL I ROCA, Lluís (1920)	EAP
Almacelles	
49. PÉREZ I MALLA, Josep (1928)	EAP
Caldes de Montbui	CAO
50. PLANAS I BOADA, Joan (1933)	EAP
Sant Feliu de Llobregat	
51. PLAYÀ I GIRÓ, Francesc (1933)	EAP
Castellgalí	TEA
52. PUIGREFAGUT I VILAPLANA, Josep M. (1934)	EAP
Balenyà	
53. QUIXAL I PRIETO, Antoni (1921)	CAO
Barcelona	
54. RABASSA I PUIG, Ricard (1919)	EAP
Santa Coloma de Farners	
55. RAVANALS I FUSTAGUERAS, Joan (1924)	EAP
Tortosa	
56. RAVENTÓS I BALDRICH, Antoni (?)	EAP
Sant Sadurní d'Anoia	
57. RIBAS I DE MONTCLÚS, August (?)	EAP
Mataró	
58. RIERA I CABRAFIGA, Francesc X. (1923)	CAO
Barcelona	
59. RIERA I IGLÉSIAS, Francesc X. (?)	EAP
Sallent	
60. RIEROLA I ISERN, Ramon (1925)	EAP
Barcelona	
61. RIPOL I NOBLE, Francesc X. (1933)	EAP
Barcelona	
62. RIU I VULART, Josep M. (1924)	EAP
Sant Esteve de Palautordera	
63. ROCA I SOLDEVILA, Joan (1921)	EAP
Reus	
64. ROIG I RASPALL, Jaume (1928)	EAP
Sant Jaume de Domenys	TEA
65. ROMÁN I DIAZ, Augusto (1929)	EAP
Matapozuelos (Valladolid)	
66. ROMAGOSA I COMAS, Francesc (1927)	EAP
Esparriguera	
67. ROSELL I MATA, Antoni (1925)	CAO
Lleida	
68. ROSSELLÓ I ROSSELLÓ, Antoni (1925)	EAP
Alaró (Mallorca)	TEA
69. ROVIRA DEL VILLAR I DACHS, Josep M. (1923)	EAP
Les Franqueses	

70. RUBIÓ I CABECERAN, Josep (1925) Caldes de Montbui	CAO
71. SALA I ROQUETA, Ramon (1920) Barcelona	CAO TEA
72. SALOM I CALAFELL, Joan (1916) Barcelona	CAO
73. SANTIAGO I MARQUINA, Felio (1929) Trigueros del Valle (Valladolid)	EAP
74. SERRA I SERRA, Josep M. (1919) Caldes de Montbui	CAO
75. SIMÓ I NOTÓ, Eduard (1921) Tiana	EAP CAO
76. SOJO I DEL CASTILLO, Manuel de (1920) Barcelona	TEA
77. SOLÀ-MORALES I DE ROSSELLÓ, Josep M. (1930) Barcelona	EAP Advocat
78. TICÓ I ROIG, Lluís (1921) Balaguer	EAP
79. VALLE I ARRIBAS, Josep (1927) Barcelona	CAO TEA
80. VALLÈS I NADAL, Lluís (1925) Pla del Penedès	EAP
81. VALLS I NADAL, Lluís (1934) Roquetes	EAP
82. VENTURA I CABALLO, Enric (1933) Barcelona	EAP
83. VIADER I ROGER, Jaume (1933) Barcelona	EAP TEA
84. VILA I BARBARÀ, Isidre (1924) Vilassar de Mar	EAP
85. VILÀ I CUNÍ, Josep M. (1934) Tiana	EAP
86. VILÀ I DALMAU, Joan (1917) El Prat de Llobregat	TEA
87. VILANOVA I MONTIU, Pelai Barcelona	EAP
88. VILARÓ I PUIGREFAGUT, Francesc X. (1933) Barcelona	EAP
89. VILARRASA I ROQUER, Josep (1934) Ripoll	EAP

CAO = Càrrec agrícola oficial (professor o tècnic agrícola d'un organisme oficial).

EAP = Explotació Agrícola Particular (direcció tècnica d'una explotació agrícola o ramadera pròpia).

TEA = Tècnic d'Empreses Agrícoles (assessors o directors tècnics d'explotacions, sindicats i indústries relacionades amb l'agricultura).

Resum

Aquest article analitza la història de les diferents institucions dedicades a l'ensenyament de l'agricultura a Catalunya a principis del segle xx. Entre aquestes destaca l'Escola Superior d'Agricultura (1912), un centre independent de les escoles estatals i amb uns estudis propis, que va ser una important obra del catalanisme polític. D'aquesta escola en van sortir un grup d'especialistes en agricultura que van tenir un paper destacat en el desenvolupament de l'agricultura catalana.

Paraules clau: Ensenyament, agricultura, ramaderia, tècnica, catalanisme.

Abstract

An historical account of the various institutions devoted to the teaching of agricultural science in Catalonia at the beginning of the twentieth century, singling out the Escola Superior d'Agricultura (1912), which was independent from the State and had its own syllabus. One of the most important achievements of Catalan nationalism, it produced a group of specialists who played a major role in the development of Catalan agriculture.

Key words: Agriculture, education, technology, Catalan nationalism.